

UPPSALA
UNIVERSITET

SAMFAK 2010/158

Utbildning på forskar- nivå vid Samhällsveten- skapliga fakulteten

Rapport från institutionsbesök

Samhällsvetenskapliga fakulteten 2011-05-18
Elisabet Näsman och Thomas Ekstrand

Innehållsförteckning

Inledning	3
Tillvägagångssätt	3
Uppföljning	4
Övergripande kartläggning	4
Genomströmning	4
Organisation och beslutsstruktur	4
Monografi- respektive sammanläggningsavhandling	5
Kursutbud	6
Fysisk arbetsmiljö	6
Nationella och internationella kontakter under utbildningen	7
Introduktion till utbildningen	8
Handledning	9
Seminarier och seminariekultur	10
Assistenttjänstgöring	10
Psykosocial miljö	11
Utvecklingssamtal	13
Planering och uppföljning av utbildning på forskarnivå	13
Enheter utan egen utbildning på forskarnivå	14
Centrum för Rysslandsstudier	14
Instituttet för bostads- och urbanforskning	15
Avslutande reflektioner	15
Enheten för kvalitet och utvärdering	15
Förslag och slutsatser	16
Förslag om prioriterade åtgärder	19
Bilaga 1	20
Doktoranduppföljning 2009-2010	20

Inledning

Enheten för kvalitet och utvärdering genomförde under 2008–2009, i enlighet med Uppsala universitets Program för kvalitetsarbete, en undersökning om doktorandernas uppfattning om sin forskarutbildning. Enkätundersökningen redovisades för Samhällsvetenskapliga fakultetens del i augusti 2009 i rapporten *Doktorandernas uppfattningar om sin forskarutbildning vid Uppsala universitet – Resultat från en universitetsövergripande enkätundersökning: Samhällsvetenskapliga fakulteten*. Med anledning av denna rapport har Samhällsvetenskapliga fakulteten genomfört institutionsbesök vid samtliga institutioner vid fakulteten för att föra en dialog om hur utbildning på forskarnivå fungerar vid fakulteten och hur den kan förbättras. I november 2010 publicerade Enheten för kvalitet och utvärdering dessutom en rapport som beskriver resultaten för Uppsala universitet som helhet (UFV 2010/1908).

År 2002 genomförde Enheten för kvalitet och utvärdering en liknande undersökning av forskarutbildning vid Uppsala universitet. Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden fastställde med anledning av den undersökningen ett åtgärdsprogram för forskarutbildningen, vilket följdes upp genom institutionsbesök vid samtliga institutioner med forskarutbildning vid fakulteten. Det är därför rimligt att när en ny undersökning av doktorandernas uppfattning om forskarutbildningen har genomförts, göra en motsvarande uppföljning inom den Samhällsvetenskapliga fakulteten. Syftet med uppföljningen och institutionsbesöken har varit att initiera en dialog för en förbättrad utbildning på forskarnivå inom fakulteten genom att beskriva problem, utvecklingsmöjligheter och goda exempel.

Tillvägagångssätt

Uppföljningen har genomförts i form av institutionsbesök vid samtliga enheter inom fakulteten inklusive de enheter inom fakulteten som inte bedriver egen utbildning på forskarnivå – Institutet för bostads- och urbanforskning samt Centrum för rysslandsstudier. Dessa enheter medverkar i andra institutioners – och i Centrums för rysslandsstudier fall andra fakulteters – utbildning på forskarnivå. Det har därför bedömts relevant att inkludera dem i uppföljningen. Överläggningar har också förts med Samhällsvetenskapliga doktorandrådet. Sedan institutionsbesöken genomfördes har Pedagogiska institutionen upphört, varför materialet från detta institutionsbesök inte använts som underlag för denna rapport.

Institutionsbesöken, som genomförts av prodekanus Elisabet Näsman och utbildningsledare Thomas Ekstrand, påbörjades i december 2009 och avslutades i början på höstterminen 2010. Vid institutionsbesöken har samtal förts med prefekter, studierektorer för utbildning på forskarnivå, administratörer som särskilt arbetar med utbildning på forskarnivå och med doktorander. Samtalen har strukturerats med hjälp av en intervjuguide (se *bilaga 1*). Samtalen har strukturerats i följande övergripande fokusområden.

- Övergripande kartläggning
- Introduktion till utbildning på forskarnivå
- Handledning
- Seminarier och seminariekultur
- Assistenttjänstgöring
- Psykosocial miljö
- Planering och uppföljning av utbildning på forskarnivå

I föreliggande rapport redovisas inte situationen vid varje institution separat, eftersom syftet inte har varit att granska varje enskild institution. I vissa fall har det dock varit relevant att nämna enskilda institutioner.

Uppföljning

Övergripande kartläggning

Genomströmning

Institutionernas bild av genomströmningen i utbildning på forskarnivå varierar. Flertalet institutioner beskriver situationen som i huvudsak tillfredsställande. Gemensamt för de flesta institutioner är också att genomströmningen har förbättrats under senare år. Vid några institutioner finns det dock en viss genomströmningsproblematik som kan ha olika orsaker. Av samtalen med institutionerna att döma kan genomströmningsproblemet huvudsakligen delas upp i två olika kategorier.

Den ena kategorin handlar om doktorander som antogs redan före år 1998, och som haft en osäker finansieringssituation under utbildningstiden. En institution beskriver denna typ av problematik som ”en historisk rest” och menar att problemet successivt är på väg att lösas. Den andra kategorin utgörs av doktorander som antagits efter 1998 men som trots garanterad finansiering under fyra års nettostudietid ändå inte har blivit klara. Förklaringarna till att även denna grupp av doktorander ibland inte blir klar i tid varierar. En förklaring som beskrivs som marginell av flera institutioner är avhandlingarnas omfång. Få doktorander skriver idag ”tegelstensavhandlingar”. Möjligheten att bli klar inom den stipulerade nettostudietiden om fyra år påverkas däremot av sådana saker som föräldradeltid, utmattningsproblematik och sjukskrivningar. Flera institutioner anger att kvinnor är överrepresenterade i denna kategori.

Nationalekonomiska institutionen, som har en mycket strukturerad utbildningsgång, redovisar att det i normalfallet tar fem år för doktoranderna att bli klara, inklusive den assistenttjänstgöring som normalt ingår under utbildningstiden vid institutionen. En försiktig slutsats som kan dras är därför att en tydligt strukturerad utbildningsgång kan bidra till en säkrare genomströmning.

De doktorander som av olika skäl inte blivit klara när finansieringen upphör finansierar sin utbildning på olika sätt. Några finansierar utbildningen med stipendier, andra arbetar deltid eller försörjs av sin partner. I enstaka fall kan institutionerna förlänga finansieringen med någon månad för att avhandlingen skall bli klar.

Organisation och beslutsstruktur

I samtalen med institutionerna diskuterades också hur utbildningen på forskarnivå är organiserad och hur beslut som rör utbildning på forskarnivå fattas vid institutionen. En övergripande slutsats är att organisation och beslutsstruktur inom utbildning på forskarnivå varierar i ganska hög grad mellan fakultetens institutioner och att detta till stor del hänger samman med institutionens storlek.

Beslut om att anta doktorander fattas vid alla institutioner av prefekten, utom i de fall då antagning skall ske genom beslut i fakultetsnämnden. Övergripande beslut om utbildningens organisation fattas normalt av prefekt eller institutionsstyrelse. Beredningen inför de formella besluten är dock utfordrade på väldigt olika sätt.

De mindre institutionerna har oftast en mera informell beredningsprocess. Det kan innebära att handledarna samråder om ett förslag till antagning av doktorander, vilket sedan blir föremål för prefek-

tens beslut. Vid någon institution konstateras att av handledarna har professorerna störst tyngd när det gäller att ta fram förslag till vilka doktorander som skall antas. En institution påpekar särskilt att man numera av jämställdhetsskäl inkluderar såväl huvudhandledare som biträdande handledare i beredningsprocessen.

Vid större institutioner är antagningsprocessen relativt formaliserad. Det kan innebära att en antagningskommitté eller bedömargrupp granskar ansökningar och redovisar ett förslag till handledarkollegiet, som sedan rekommenderar prefekten att anta de sökande. Andra institutioner bereder ansökningar i handledarkollegiet (eller professorskollegiet) som helhet. Vissa institutioner fordrar konsensus i handledarkollegiet för att antagning skall kunna ske. På samma sätt varierar formerna för att fatta beslut om när en avhandling är klar för disputation, vilket redovisas nedan i avsnittet om *Planering och uppföljning av utbildning på forskarnivå*.

Organisationen av doktorandinflytandet varierar påtagligt mellan institutionerna. Vid vissa institutioner kanaliseras det formella inflytandet huvudsakligen genom doktorandrepresentationen i institutionsstyrelsen, medan det vid andra institutioner därutöver som ett beredande organ under institutionsstyrelsen finns en nämnd för utbildning på forskarnivå eller motsvarande med doktorandrepresentation. Nämnden för utbildning på forskarnivå (motsv) kan också ha vissa beslutsbefogenheter, som till exempel att fatta beslut om kursutbudet inom utbildningen. Vissa institutioner har ingen doktorandrepresentation i beredande organ under institutionsstyrelsen. På många institutioner förefaller det som om doktoranderna inte är representerade i beredningen av beslut om antagning till utbildning på forskarnivå. I samtalen med institutionerna uttrycktes också i några fall tveksamhet inför tanken på att låta doktorander delta i antagningsprocessen.

På fakultetsnivå fungerar Samhällsvetenskapliga doktorandrådet (SDR) som det studentfackliga organ som tar tillvara doktorandernas intressen. På institutionsnivå finns det i varierande grad doktorandföreningar. Vissa doktorandföreningar är mycket aktiva, medan andra för en mera slumrande tillvaro. Doktorandföreningarna utser representanter i beredande och beslutande organ. Vid Företagsekonomiska institutionen finns ett särskilt doktorandskyddsombud som utses av doktorandföreningen och som bland annat ingår i institutionens arbetsmiljökommitté. Vid en institution har studierektor för utbildning på forskarnivå regelbundna samverkansmöten med doktorandföreningen, där bland annat doktorandföreningens ordförande deltar.

Monografi- respektive sammanläggningsavhandling

Det är väl känt att det finns olika publiceringsmönster vad gäller avhandlingar inom fakulteten. Inom somliga ämnen är sammanläggningsavhandling regel, medan publicering i monografiform är betydligt vanligare i andra ämnen.

Vid Sociologiska institutionen, Företagsekonomiska institutionen, Ekonomisk-historiska institutionen och inom MKV är de flesta avhandlingarna monografiavhandlingar. I företagsekonomi skiljer sig publiceringsformerna åt mellan ämnets olika inriktningar – inom internationellt företagande är t ex sammanläggningsavhandlingar vanligast.

Vid Statistiska institutionen, Institutionen för kostvetenskap, Nationalekonomiska institutionen samt inom Informationssystem och MDI, är sammanläggningsavhandlingar den vanligaste publiceringsformen. I nationalekonomi förekommer i stort sett inga traditionella monografiavhandlingar.

Statsvetenskapliga institutionen gör bedömningen att ungefär hälften av avhandlingarna är monografiavhandlingar. Monografiavhandlingarna har generellt sett blivit kortare. Även Kulturgeografiska institutionen bedömer fördelningen mellan monografi- respektive sammanläggningsavhandling som jämnstor. Inte heller Institutionen för freds- och konfliktforskning tycker sig se någon entydig trend, även om antalet sammanläggningsavhandlingar har ökat.

Några få institutioner uttrycker en viss oro för den starka trenden mot sammanläggningsavhandlingar. Större empiriska studier kan, enligt företrädare för dessa institutioner, vara svåra att redovisa i artikelform, och monografiformen möjliggör en annan typ av studier än sammanläggningsavhandlingarna.

Generellt kan sägas att avhandlingarna – oavsett publiceringsform – i allt mindre grad tenderar att betraktas som ett livsverk och mer och mer fungerar som ett examensarbete. Den förändring av kravet på finansiering av utbildningen som genomfördes 1998 måste därför bedömas ha haft effekt i detta avseende.

De dominerande språken i avhandlingarna är svenska och engelska, och det råder en viss skillnad mellan institutioner och ämnen när det gäller vilket språk som är vanligast, även om det förefaller som att det finns en trend att engelska blir vanligare också i de ämnen där svenskan tidigare har varit det dominerande språket. Vissa av institutionerna framhåller i detta sammanhang att det vore angeläget att universitetet centralt tog initiativ till seminarier och utbildningar om att skriva akademisk engelska, både för doktorander och för lärare.

Det råder ingen konsensus mellan institutionerna om hur många av sammanläggningsavhandlingens artiklar som bör vara publicerade innan avhandlingen trycks. Inte heller finns det en gemensam uppfattning om hur många artiklar som bör ingå, men det finns inga indikationer på att någon institution skulle acceptera färre än tre artiklar. Kraven på kappornas omfattning varierar också stort – mellan några sidor till kappor på 30 – 50 sidor. Delvis avspeglar kraven på kappornas omfattning ämnenas olika karaktär.

Kursutbud

Många institutioner – och då särskilt de mindre – har svårigheter att erbjuda ett fullständigt kursutbud i egen regi och är beroende antingen av samarbete inom fakulteten eller genom att skicka doktoranderna till externa kurser av olika slag. Många institutioner samarbetar med andra ämnesinstitutioner inom landet för att erbjuda ett tillräckligt stort antal kurser. Företagsekonomiska institutionen har t ex ett nära samarbete med Handelshögskolan i Stockholm. I en del fall är samarbetet om kurser formaliserat, och i en del andra fall bygger det mera på goda kontakter mellan enskilda lärare. Vid vissa institutioner ses det som ett problem att inte kunna ge kurser i egen regi, eftersom det försvårar möjligheten att sätta den specifika prägel på utbildningen som vore önskvärd för att främja den egna institutionens forskningsprofil.

Institutionernas skilda ekonomiska förutsättningar avspeglar sig i vilka resurser som ställs till doktorandernas förfogande för att läsa kurser vid andra lärosäten. Samhällsvetenskapliga doktorandrådet framhåller att vissa institutioner ställer sådana resurser till förfogande för alla doktorander – om än i varierande storlek – medan doktorander vid andra institutioner själva måste ansöka om medel för resor m m när det gäller kurser.

Några institutioner uttrycker önskemål om ett mer organiserat samarbete om kurser i utbildning på forskarnivå, eventuellt med direktfinansiering från fakulteten. Tillgången till och informationen om relevanta kurser framstår därför som ett tydligt förbättringsområde vad gäller utbildning på forskarnivå inom Samhällsvetenskapliga fakulteten.

Fysisk arbetsmiljö

Det har inte framkommit något påtagligt problem med den fysiska arbetsmiljön vid institutionerna. I de flesta fall delar doktoranderna rum i början av utbildningstiden, för att successivt få eget rum eller dela rum med färre personer. I huvudsak förefaller också den tekniska utrustningen vara fullt godtagbar, även om det vid någon institution har framförts klagomål på föråldrad datorutrustning.

Några institutioner har lyft fram frågan om närvaro på arbetsplatsen i samband med diskussionen om den fysiska arbetsmiljön. En prefekt uttryckte det som att institutionen håller på att bli en mötesplats snarare än en arbetsplats. Enligt samma prefekt kan detta innebära ett problem för utbildningen, inte minst vad gäller socialiseringen in i en akademisk miljö. Några institutioner har också anpassat lokal användningen efter att vissa doktorander inte har särskilt hög närvaro på arbetsplatsen. Företags-ekonomiska institutionen övervägde vid tiden för institutionsbesöket att införa ett slags stand-byarbetsplatser för doktorander som sällan är på arbetsplatsen. På Kulturgeografiska institutionen har doktorander med mycket låg närvaro erbjudits att sitta i ett gemensamt rum med många arbetsplatser.

Nationella och internationella kontakter under utbildningen

Alla institutioner ställer sig positiva till och försöker främja doktorandernas såväl internationella som nationella kontakter under utbildningstiden. Förutsättningarna, liksom metoderna, för att göra detta varierar dock i ganska stor utsträckning mellan institutionerna.

Vid flera institutioner ges doktoranderna ett anslag för expenser under utbildningstiden. Anslaget kan sedan användas för konferensresor, inköp av litteratur eller för andra omkostnader i samband med utbildningen. Andra institutioner har medel som doktoranderna kan söka för konferensdeltagande eller andra resor, medan vissa institutioner på grund av sin ekonomiska situation hänvisar doktoranderna till att söka externa anslag för att kunna delta i konferenser eller göra andra resor. Doktoranderna har också i något fall framhållit att informationen om hur man kan söka sådana medel inte alltid är så tydlig. Ibland förmedlas informationen direkt från handledare till en enskild doktorand, och inte på en övergripande institutionsnivå. Det finns alltså en påtaglig variation mellan institutionerna när det gäller vilka resurser som står till doktorandernas förfogande för konferensdeltagande och liknande aktiviteter.

Institutionerna uppmuntrar i de flesta fall doktoranderna att förlägga en del av utbildningstiden till ett annat lärosäte. Vid någon institution upplevdes tidspressen att bli klar inom ramen för en fyraårig normalstudietid som en stressfaktor som hämmade motivationen till längre utlandsvistelser.

Det internationella nätverket vid institutionerna är olika omfattande. Vissa institutioner har ett stort internationellt kontaktnät som underlättar för doktorander att förlägga en del av utbildningstiden utomlands, liksom att det bidrar till att ett stort antal internationella gästforskare vistas vid institutionen. Andra institutioner framhåller själva att de behöver vidga sitt internationella kontaktnät. I samtalen med institutionerna har en stor mängd exempel på informella och mera formaliserade samarbeten, som t ex Oxfordsarbetet som Ekonomisk-historiska institutionen ingår i, lyfts fram. Den samlade bilden är därför att det internationella kontaktnätet vid fakulteten är stort och betydelsefullt för utbildningen på forskarnivå. Samtidigt kan det konstateras att omfattningen av de internationella kontakterna varierar mellan institutionerna.

Det har inte i samtalen med institutionerna framkommit att det skulle vara vanligt förekommande att doktorander vid institutionen förlägger en del av utbildningstiden till ett annat svenskt lärosäte. Det är möjligt att detta beror på att detta inte var en uttalad fråga i samtalen, snarare än på att det inte skulle förekomma. Ingen institution har dock spontant lyft fram något sådant exempel.

Introduktion till utbildningen

Introduktionen till utbildningen lyftes fram som ett förbättringsområde i Enhetens för kvalitet och utvärdering rapport om forskarutbildningen vid Samhällsvetenskaplig fakultet.¹ Det kan konstateras att introduktionen organiseras på olika sätt vid fakultetens institutioner. I flera fall sker den delvis genom en introduktionskurs till utbildning på forskarnivå. Nya doktorander bjuds in till institutionernas kick-off-aktiviteter. Det allmänna intrycket är att många institutioner har ett väl utvecklat introduktionsprogram. Vid några institutioner framhålls att introduktionen till utbildningen kan förbättras. Dessa institutioner förefaller dock vara medvetna om de problem som en bristfällig introduktion till utbildningen riskerar att skapa, och arbetar aktivt med att utveckla formerna för hur doktoranderna introduceras såväl på institutionen som till utbildningen. En institution framhåller att eftersom man inte tar in en hel "kull" av doktorander samtidigt blir introduktionen mer eller mindre helt handledarnas ansvar. Vid institutioner där man mer arbetar i stora forskargrupper kommer introduktionen i praktiken ofta att ske i och genom forskargruppen, som också är den grupp som doktoranderna känner störst tillhörighet till.

Vid samtalen med institutionerna gavs många exempel på olika metoder att introducera doktoranderna i utbildningen.

- Vid några institutioner finns en skriftlig doktorandintroduktion/doktorandhandbok som ger information om olika praktiska aspekter på utbildningen. Fakultetens handbok för utbildning på forskarnivå vänder sig däremot mera till institutionerna än till doktoranderna. SDR uttrycker samtidigt att det kan vara en god idé att alla nyantagna doktorander får ett exemplar av fakultetens handbok.
- Flera institutioner har olika former av kick-off-aktiviteter där nya doktorander deltar och på ett naturligt sätt inlemmas i institutionsmiljön.
- En institution lyfter fram att kursläsningen börjar intensivt redan första veckan, vilket innebär att doktoranderna redan från början får ett tydligt socialt nätverk i doktorandgruppen. En nackdel kan emellertid vara att de får intrycket av att utbildning på forskarnivå framför allt handlar om kursläsning.
- Vid en institutions introduktionskurs ges alla seniora forskare möjlighet att presentera sig för de nya doktoranderna.
- En institution har infört en tydligare introduktionstermin, som förutsätter att man kan läsa svenska. Detta skapar problem vid internationell rekrytering.
- Vid flera institutioner spelar doktorandkollektivet en stor och aktiv roll när det gäller introduktionen av nya doktorander.

I något fall framhålls den stora internationella rekryteringen till utbildningen som en särskild utmaning för introduktionen. Internationellt rekryterade doktorander kan behöva särskild introduktion till såväl det svenska universitetssystemet som till kultur- och samhällsliv i Sverige. I ett av samtalen med institutionerna uttrycktes en fråga om huruvida fakulteten skulle kunna bidra till introduktionen av nya doktorander på något särskilt sätt.

¹ *Doktorandernas uppfattningar om sin forskarutbildning vid Uppsala universitet. Resultat från en universitetsövergripande enkätundersökning: Samhällsvetenskapliga fakulteten, s. 57.*

Handledning

I den undersökning som gjordes av Enheten för kvalitet och utvärdering har Samhällsvetenskapliga fakultetens doktorander kommenterat handledningen mera sällan jämfört med den totala gruppen av doktorander vid universitetet.² Samtidigt lyftes flera förbättringsförslag fram, varför diskussionen om handledningen och dess villkor blivit föremål för en omfattande dialog i samtalen med institutionerna.

Hur många doktorander som varje handledare har varierar mellan institutionerna. Vissa huvudhandledare kan ha upp till åtta doktorander, medan andra kan ha en enda doktorand. Det normala förefaller dock vara att en person är huvudhandledare för tre till fem doktorander. En aspekt som lyfts fram i samtalen är att det kan vara svårt för prefekten att leda och fördela handledningsarbetet på ett bra sätt. Att vara handledare för doktorander är meriterande för den enskilda läraren, och det kan bli en faktor som vägs in i fördelningen av handledaruppgifter på ett sätt som inte alltid sätter doktorandens behov främst. Detta förefaller dock i huvudsak vara ett marginellt problem.

Det har varit svårt att bedöma hur god kännedom om sina rättigheter vad gäller handledning doktoranderna har på varje enskild institution. En bild som framträder i samtalen är emellertid att doktoranderna skulle önska en större tydlighet när det gäller hur mycket handledningstid som de kan förvänta sig av sina handledare. Det råder också stora skillnader mellan fakultetens institutioner när det gäller hur mycket handledning varje doktorand har rätt till.

En annan fråga är närheten i arbetet mellan doktorand och handledare. En institution där sammanläggningsavhandlingar är vanliga och där artiklarna ofta är samförfattade av flera personer uttryckte viss osäkerhet om hur mycket handledaren skall bidra till själva skrivandet när doktoranden är huvudförfattare till en artikel. En annan institution uttrycker att handledarnas medförfattarskap gör att handledarna är motiverade, och att det samtidigt innebär en kontinuerlig kvalitetskontroll.

Generellt sett förefaller de krav som ställs på doktoranderna vara klara och tydliga, och de doktorander som har deltagit i samtalen har inte specifikt uttryckt något missnöje med detta.

En doktorand har en i stort sett ovillkorlig rätt att få byta handledare. En viktig fråga i dialogen med institutionerna har varit att diskutera hur denna rättighet i praktiken fungerar. Handledarbyten förefaller inte vara särskilt ofta förekommande, och när de förekommer är de för det mesta ganska odramatiska. Alla institutionsledningarna är tydligt medvetna om doktorandens rätt till handledarbyte, men framför allt vid mindre institutioner kan det finnas praktiska begränsningar i hur möjligt det är att åstadkomma, eftersom antalet tillgängliga handledare är begränsat. De formella möjligheterna att få byta handledare förefaller vara goda, liksom kunskapen om rättigheten att få byta handledare. Däremot kan ett handledarbyte vara socialt påfrestande och skapa oro, framför allt under processen fram till dess att bytet har ägt rum. I några fall har det förekommit att handledarbyte har skett på institutionens eller handledarens initiativ snarare än doktorandens.

En institution där studierektor för utbildning på forskarnivå regelbundet håller utvecklingssamtal med doktoranderna stämmer i samband med utvecklingssamtalen kontinuerligt av med doktoranderna hur handledningen fungerar.

Vid en annan institution genomför prefekten en intervju med den doktorand som begärt att få byta handledare för att säkerställa att det finns ett gott skäl till bytet. Prefekten talar också med handledarna. Institutionen har ibland upplevt konfliktfyllda situationer där andra handledare, som prefekten

² Doktorandernas uppfattningar om sin forskarutbildning vid Uppsala universitet. Resultat från en universitetsövergripande enkätundersökning: Samhällsvetenskapliga fakulteten, s. 57.

uttryckte det, ”har sålt in sig” hos doktoranden. Doktorandföreningen vid institutionen har tyckt att det har kunnat bli litet obehagligt.

Grupphandledning förekommer i varierande utsträckning på institutionerna. Vid vissa institutioner är grupphandledning ett relativt vanligt och av doktoranderna uppskattat inslag i utbildningen. Vid andra institutioner förekommer grupphandledning inte alls. Det generella intrycket är att grupphandledning oftast förekommer på enskilda handledares initiativ, och inte som en institutionaliserad ordning vid institutionen. Vid några institutioner finns ambitionen att vidareutveckla systemet med grupphandledning.

Förutom kontakterna med handledarna är möjligheten till mer eller mindre informella diskussioner med andra seniora forskare vid institutionen av stor betydelse för doktorandernas utbildning. Flera institutioner påpekar att de seniora forskarna oftast är mycket generösa med sin tid och står till förfogande för doktoranderna. Samtidigt finns det ibland problem med att seniora lärare och forskare inte är tillräckligt närvarande på institutionen.

Seminarier och seminariekultur

Bilden av hur seminarier fungerar vid fakultetens institutioner är splittrad. Seminarierna beskrivs som viktiga för utbildningen, samtidigt som närvaron både av doktorander och av seniora forskare ibland är låg. Seminarieklimatet beskrivs vid vissa institutioner som öppet och tillåtande där det är högt i tak och ”alla är kolleger”, som en doktorandrepresentant vid en av institutionerna uttryckte det. Vid andra institutioner beskrivs seminarieklimatet som mindre tillåtande. Vid en institution lyfte doktorandrepresentanten fram att det är svårt att vara spontan på seminarierna – det finns en känsla av att allt som yttras måste vara noga genomtänkt och att det inte alltid är så högt i tak. Vid en annan institution har en tidigare undersökning som institutionen gjort visat att kvinnor inte alltid har känt sig bekväma på seminarierna. Situationen har dock förbättrats efter det att undersökningen gjordes.

Det finns flera förklaringar till att närvaron på seminarierna inte alltid är så god. En sådan förklaring är spänningen mellan allmänna högre seminarier och olika former av specialseminarier. Vid en institution beskrivs det som att utbudet av specialseminarier är så stort att det är svårt att välja, vilket skapar en viss stress. Doktoranderna prioriterar ofta sådana aktiviteter som är direkt relaterade till deras eget avhandlingsprojekt. I ämnen där en stor del av forskningen och därmed också av utbildningen på forskarnivå sker i större forskargrupper fungerar forskargruppsmötena ofta som seminarier för doktoranderna. Vid en sådan institution fungerar det allmänna högre seminarieriet framför allt för utländska forskare och för slutgranskning av avhandlingsmanus. Doktoranderna vid samma institution menar också att forskningen är så specialiserad att det kan vara svårt att delta med initierade synpunkter utanför den egna forskargruppen.

Assistenttjänstgöring

Vid de flesta institutioner vid fakulteten får doktoranderna undervisa och/eller ha andra former av institutionstjänstgöring under utbildningstiden. Vid några få institutioner är möjligheten till undervisning mycket begränsad, framför allt av ekonomiska skäl. I några fall gäller också att doktorander som har sin anställning hos annan arbetsgivare än Uppsala universitet inte erbjuds eller kan erbjudas möjlighet att undervisa vid institutionen.

Möjligheten för doktoranderna att få tillfälle att undervisa, liksom vilken typ av undervisning som doktoranderna har, styrs i stor utsträckning av behoven inom grundutbildningen. En fråga som särskilt lyfts upp av doktoranderna är att det ibland är svårt att förstå på vilka grunder undervisning fördelas mellan doktoranderna. Generellt sett kan sägas att doktoranderna efterlyser en större trans-

parens i beslutsfattandet vad avser fördelningen av undervisningsuppgifter eller annan form av institutionstjänstgöring.

En viktig fråga som lyfts fram av flera institutioner och av doktorandrådet är hur doktoranderna introduceras till undervisningsuppgifterna. Bristfällig introduktion och känslan av att kastas in i uppgiften utan tillräckligt stöd från institutionens sida blir ett stort stressmoment för många doktorander, som också generellt har höga krav på sig själva när det gäller undervisningsprestationer. Vid vissa institutioner diskuteras ett mentorssystem för doktoranders undervisning och vid någon institution har ett mentorssystem redan införts.

Doktorandrådet efterlyser att fakulteten tydligare föreskriver att en ordentlig introduktion till undervisningen skall ske, även om detaljerna kring hur undervisningsintroduktionen utformas måste beslutas av institutionen. Vid någon institution tillämpas en generösare omräkningsfaktor för doktoranders undervisning än för lärares, för att minska arbetsbelastningen för doktoranderna. De flesta institutioner gör dock ingen skillnad mellan hur antalet klocktimmar per undervisningstimme räknas för doktorander respektive lärare.

I vissa fall kan det uppstå en spänning mellan institutionens behov av doktorandernas insatser i grundutbildningen och doktorandernas egen utbildning. De institutioner där det finns väl utarbetade rutiner för samråd mellan handledare och studierektor för utbildning på forskarnivå å ena sidan och studierektor för utbildning på grund- och avancerad nivå å andra sidan, förefaller i större utsträckning kunna undvika sådana problem. Institutioner där fasta rutiner för sådant samråd saknas redovisar en större grad av intressekonflikt.

Alla institutioner är medvetna om att doktoranderna bör ha genomgått pedagogisk utbildning för att få undervisa, men det har visat sig svårt att upprätthålla den tidigare föreskriften i Högskoleförordningen om att doktorander skall ha genomgått inledande högskolepedagogisk utbildning innan de börjar undervisa.³ Motsvarande föreskrift finns nu i universitetets riktlinjer för utbildning på forskarnivå (UFV 2009/1993), där det sägs att

För en doktorand som ska undervisa är pedagogisk utbildning obligatorisk och den ska antingen vara ett poängsatt moment i den individuella studieplanen eller ske inom ramen för doktorandens institutionstjänstgöring.⁴

Samtidigt finns synpunkten att den högskolepedagogiska utbildningen på universitetet blir mer givande för den som redan har undervisat i någon omfattning. Alla institutioner ger dock doktoranderna möjlighet att under utbildningens gång genomgå grundläggande högskolepedagogisk utbildning. Vissa institutioner arbetar mera aktivt för att främja doktorandernas pedagogiska meritering på ett systematiskt sätt – vid en institution har t ex studierektor för utbildning på forskarnivå utarbetat ett förslag till en *strukturerad pedagogisk utveckling för doktorander*. Kompensation för utbildningen ges vid vissa institutioner i form av kurspoäng och vid andra i form av prolongation. Det råder olika uppfattningar bland doktoranderna om prolongation eller kurspoäng är att föredra.

Psykosocial miljö

I Enhetens för kvalitet och utvärdering studie var den vanligaste kommentaren om den psykosociala miljön att man uppfattade ”ett bristfälligt psykosocialt arbetsklimat”. Inte minst betonades vikten av

³ HF 6 kap 33 § i dess lydelse före 2011-01-01 (SFS 2006:1053).

⁴ Riktlinjer för utbildning på forskarnivå, s. 5.

att "bli sedd och uppmuntrad som doktorand".⁵ En viktig fråga i samtalen med institutionerna har därför varit att diskutera frågan om doktoranderna har en känsla av ensamhet och isolering i utbildningen. Den bild som framträder är att känslan av ensamhet delvis hänger samman med de olika ämnenas forskningstradition, även om det inte är den enda omständighet som spelar roll. I ämnen där forskning i större utsträckning bedrivs individuellt förefaller risken att doktoranderna upplever ensamhet och isolering i utbildningssituationen vara större. Doktorander som ingår i större forskargrupper ingår ofta på ett mera självklart sätt i ett socialt sammanhang. En omständighet som främjar social sammanhållning och ömsesidigt stöd doktorander emellan även i ämnen med större tradition av "ensamforskning" är om doktoranderna antas gruppvis, så att det finns flera doktorander som kan följas åt under utbildningen och gemensamt introduceras i och stödja varandra i utbildningen.

Enstaka exempel på psykosociala problem som kan uppstå i större forskargrupper har också nämnts. Olika forskargrupper kan ha olika hög tolerans för hur livssituationen kan tillåtas påverka arbetet. I något fall som nämndes hade det förekommit att en medlem i forskargruppen hade uttryckt att det var olämpligt att bli gravid under utbildningstiden. Prefekten vid den berörda institutionen hade emellertid tydligt påtalat att sådana uppfattningar inte var acceptabla. Exemplet är det enda konkreta i sitt slag som har framkommit under samtalen. Samtidigt åskådliggör det att även arbetet i större forskargrupper kan innebära problem, eftersom doktorandens utbildning i någon mening kan förväntas gå i takt med hela gruppens arbete. Det kan också uppstå särskilda problem med handledarbyte eller byte av inriktning på avhandlingen när utbildningen är nära knuten till en viss forskargrupp.

Institutionerna har i samtalen uttryckt förståelse för att doktorandens totala livssituation kan påverka utbildningen. De flesta försöker att inom ramen för vad som är möjligt med tanke på ekonomiska och arbetsrättsliga förutsättningar göra individuella anpassningar av doktorandernas situation. Vissa institutioner beviljar också medel för psykoterapi och motsvarande insatser utöver vad som ingår i företagshälsovårdens utbud.

I huvudsak verkar föräldraledighet för doktorander och prolongation för föräldraledighet fungera i enlighet med universitetets och fakultetens riktlinjer. Som framkommit i fakultetens stipendieuppföljning kan det finnas vissa problem för stipendiefinansierade doktorander när det gäller föräldraledighet, men institutionerna är medvetna om detta och vidtar de åtgärder som är möjliga för att i största möjliga utsträckning möjliggöra för stipendiefinansierade doktorander att vara föräldralediga. En generell slutsats efter samtalen med institutionerna är att institutionerna strävar efter att det skall vara möjligt att på ett bra sätt förena föräldraskap och utbildning på forskarnivå. Samtidigt finns det vissa problem i praktiken, inte minst den stress som många doktorander upplever i samband med undervisningssituationen.

Några institutioner rapporterar att det har förekommit enstaka fall av kränkningar på grund av kön som kommit till prefektens kännedom. Vissa institutioner har också anordnat särskilda seminarier om hur man skall hantera sexuella trakasserier. I samtalen med institutionerna framstår emellertid inte sexuella trakasserier som ett omfattande problem, även om det naturligtvis är ytterst allvarligt att det över huvud taget förekommer. Det har naturligtvis inte heller varit möjligt att bedöma förekomsten av sexuella trakasserier annat än i sådana fall som kommit till prefektens kännedom.

De två enskilt största psykosociala problemen, av samtalen med institutionerna att döma, är dels stress, dels oron för livet efter disputationen. Stressproblematiken hänger samman med upplevelsen av en pressad situation där kraven på att bli klar inom en viss tid, höga ambitioner i undervisning och den privata livssituationen ibland blir omöjliga att hantera. Oron för livet efter disputationen hänger

⁵ *Doktorandernas uppfattningar om sin forskarutbildning vid Uppsala universitet. Resultat från en universitetsövergripande enkätundersökning: Samhällsvetenskapliga fakulteten, s. 53-54.*

självkärligt samman med arbetsmarknadssituationen i allmänhet, men kanske i synnerhet när det gäller möjligheten att fortsätta arbeta vid akademien.

En mer generell oro för arbetslöshet efter disputationen förekommer – naturligt nog – inte vid institutioner där det finns en stark efterfrågan på arbetsmarknaden på personer med forskarutbildning i ämnet. Det kanske tydligaste exemplet därvidlag är nationalekonomi, där efterfrågan på disputerade nationalekonomer gör att i stort sett alla får arbete. När det gäller vissa andra ämnen, där arbetsmarknadssituationen ser annorlunda ut, är såväl oron för som risken för arbetslöshet mera påtaglig.

Oron för möjligheten att få fortsätta att forska och undervisa efter disputationen påverkar också doktorandernas psykosociala situation. Institutionerna vidtar olika typer av åtgärder för att hantera detta. En institution har en särskild postdoc-mentor, en annan institution har anordnat en seminariereserie på temat ”karriär”. Vid andra institutioner informerar man om externa kurser om hur man skriver projektansökningar. Vid ytterligare en institution erbjuder studierektor för utbildning på forskarnivå mera individuell karriärplanering. Det förekommer också institutioner som inte har något systematiskt arbete för att hjälpa doktoranderna att förbereda sig för en fortsatt karriär som forskare. En institution föreslår att fakulteten bör ordna en ”exitdag” för doktorander i slutskedet av utbildningen.

Utvecklingssamtal

Samhällsvetenskapliga doktorandrådet understryker vikten av utvecklingssamtal/medarbetarsamtal för doktorander. Utvecklingssamtalen bör då genomföras av någon annan än handledarna, till exempel prefekten eller studierektor för utbildning på forskarnivå. Förekomsten av medarbetarsamtal för doktoranderna varierar mellan fakultetens institutioner. Flera institutioner beskriver också att det har varit svårt att motivera doktoranderna att komma till medarbetarsamtal. Vid Företagsekonomiska institutionen gjorde studierektor för utbildning på forskarnivå därför under 2009 en extrasatsning på utvecklingssamtal med doktoranderna, genom att doktoranderna i stället för att erbjudas utvecklingssamtal aktivt behövde tacka nej till samtal, vilket ledde till att antalet doktorander som utnyttjar möjligheten har ökat.

Planering och uppföljning av utbildning på forskarnivå

Ett viktigt formellt instrument för planering och uppföljning av utbildning på forskarnivå är de individuella studieplanerna. Många institutioner vittnar emellertid om att mallen för individuella studieplaner är för komplicerad för att verkligen kunna fungera effektivt – risken är att den fylls i slentrianmässigt snarare än används som en resurs i planerings- och uppföljningsarbetet. En institution beskriver det som att den individuella studieplanen ”väcks till liv” när den skall fyllas i, men annars inte används särskilt mycket. Den bilden delas dock inte av alla institutioner. Det är emellertid tydligt att det är angeläget att förenkla mallen om studieplanerna skall kunna fylla en reell funktion som planerings- och uppföljningsverktyg. Samhällsvetenskapliga doktorandrådet gör bedömningen att utbildningen tenderar att fungera bättre vid institutioner där de individuella studieplanerna fungerar som ett aktivt pedagogiskt instrument än vid institutioner där de endast väcks till liv vid revisionstillfällena.

Uppföljningen och kvalitetskontrollen under utbildningens gång och inför disputation är olika utformad vid olika institutioner. Vid vissa institutioner uppmanas doktoranderna att avlägga licentiatexamen som ett slags kontrollstation under utbildningen. Slutseminarier, halvtidsseminarier och förlöpande presentation av avhandlingstext beskrivs av de flesta institutioner som viktiga inslag i den kontinuerliga kvalitetssäkringen.

I vilken grad handledaren och/eller någon mer oberoende granskare ansvarar för kvalitetssäkring inför disputation varierar. Vid vissa institutioner utser handledarkollegiet eller motsvarande särskilda bedömare som tar ställning till om avhandlingen kan anses vara färdig för disputation. Vid andra institutioner vilar en större del av bedömningen på doktorandens handledare. Alla institutioner har dock någon form av fastlagda rutiner för kvalitetsgranskningen innan disputation får äga rum. Vid de flesta institutioner sker detta genom någon form av oberoende granskare, till exempel genom en extern slutseminarieopponent eller institutionsinterna eller institutionsexterna "läsare" som går igenom manuskriptet. Vid institutioner där sammanläggningsavhandlingar är vanliga, innebär också krav på referee-granskning av ingående artiklar en oberoende kvalitetskontroll.

Det finns en skillnad mellan institutioner där forskning huvudsakligen sker i större forskargrupper och där forskning kan beskrivas mera som ett ensamarbete. I de förra fallen fungerar ofta forskargruppen som en viktig formell eller informell instans för kvalitetskontroll, medan det i de senare fallen i större utsträckning är institutionsgemensamma organ som fungerar som garant för kvaliteten.

En iakttagelse är att små ämnen och institutioner kan vara sårbara när det gäller möjligheten att säkerställa en oberoende intern kvalitetskontroll, eftersom antalet personer som dels behärskar området, dels själva inte har varit direkt involverade i doktorandens utbildning, av naturliga skäl inte är särskilt stort. I sådana fall är det särskilt angeläget att externa bedömare involveras i granskningen av avhandlingsmanus innan disputation äger rum.

Enheter utan egen utbildning på forskarnivå

Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) och Centrum för Rysslandsstudier (UCRS) är två enheter inom Samhällsvetenskapliga fakulteten som inte har någon egen utbildning på forskarnivå, men som fyller en viktig funktion i utbildningen vid andra institutioner. Centrum för Rysslandsstudier är relativt nybildat och har ännu inte hunnit utveckla fasta former för sin medverkan i utbildning på forskarnivå, medan Institutet för bostads- och urbanforskning har lång erfarenhet av medverkan i utbildningen.

Centrum för Rysslandsstudier

Centrum för Rysslandsstudier (UCRS) har ambitionen att följa den modell som tillämpas vid IBF och tidigare vid Institutionen för euroasiatiska studier. Tanken är att doktoranderna skall vara anställda vid och ha sin huvudsakliga placering vid UCRS, men vara antagna till utbildningen vid en ämnesinstitution. I uppbyggnadsskedet räknar inte UCRS med att använda fakultetsmedel för att anställa doktorander. Däremot är det möjligt att finansiera doktorander genom externa anslag eller genom anslag från andra fakulteter. Teologiska fakulteten har anslagit medel för en doktorandtjänst vid UCRS, och samarbetet med teologerna kan bli ett slags pilotprojekt för att utveckla UCRS möjlighet att medverka i utbildning på forskarnivå som bedrivs vid andra fakulteter än den Samhällsvetenskapliga fakulteten.

En fråga som blir viktig för UCRS att utveckla är hur man skall hantera doktorander som är antagna till utbildning på forskarnivå vid olika fakulteter, eftersom utbildningen kan vara utformad på olika sätt och följa delvis olika fakultets specifika regelverk. UCRS understryker också vikten av att doktoranderna har regelbunden kontakt med sin ämnesinstitution och följer seminarier, undervisar och på annat sätt tar del av ämnesinstitutionens verksamhet.

Föreståndaren vid UCRS har utvecklingssamtal med doktoranderna, eftersom de är anställda vid Centrum. Ett potentiellt problem när det gäller doktorandernas fysiska arbetsmiljö är den ansträngda lokalsituationen vid Gamla Torget. UCRS erbjuder, liksom IBF, en mångvetenskaplig miljö med

god tillgång till seniora forskare inom många olika ämnen, och strävar efter att lämna ett värdefullt bidrag till utbildningen på forskarnivå inom flera fakulteter vid universitetet.

Institutet för bostads- och urbanforskning

Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) beskriver samarbetet med ämnesinstitutionerna som i huvudsak mycket välfungerande. IBF har ett tydligt arbetsgivaransvar för doktoranderna, och har kontakt med ämnesinstitutionerna vid behov. De individuella studieplanerna hanteras huvudsakligen via ämnesinstitutionerna.

Det första året av utbildningen läser doktoranderna kurser vid ämnesinstitutionen. År två kommer doktoranderna till IBF och får arbetsplats och deltar i IBF:s seminarieverksamhet. Publiceringsmönstret följer i stort sett ämnesinstitutionens, även om det kan finnas ett visst tryck i IBF:s miljö att skriva sammanläggningsavhandlingar. Eventuell assistenttjänstgöring görs huvudsakligen på ämnesinstitutionen och planeras huvudsakligen av ämnesinstitutionen i dialog med doktoranden, medan IBF:s prefekt normalt sett inte tar någon aktiv del i den planeringen.

Doktorandernas huvudhandledare är normalt en av lärarna vid IBF, men i något fall har ämnesinstitutionen velat ha en annan konstruktion, vilket kan skapa problem. Det kan finnas vissa problem för lektorer på IBF att få handleda på ämnesinstitutionerna.

Genom en kraftsamling inom IMER- och segregationsforskning har relativt goda postdoc-möjligheter skapats, även om det naturligtvis inte är möjligt att erbjuda alla fortsatt anställning efter disputationen.

En central fråga är IBF:s lokalisering, där en flytt till Uppsala har förutsättningar att främja seminarieverksamheten genom att underlätta deltagande. En flytt till Uppsala kan också förutses underlätta rekryteringen av såväl doktorander som lärare.

Avslutande reflektioner

Enheten för kvalitet och utvärdering

Enheten för kvalitet och utvärdering redovisade i sin rapport ett antal särskilt positiva resultat för utbildningen på forskarnivå vid Samhällsvetenskapliga fakulteten som helhet, liksom ett antal problemområden. Några av de mest positiva resultaten i den undersökning som Enheten för kvalitet och utvärdering gjorde var att:

- De flesta doktorander var vid svarstillfället ”mycket nöjda med sin forskarutbildning”.
- Doktoranderna var huvudsakligen nöjda med handledningen och ansåg att den hade fungerat bra.
- Doktoranderna var huvudsakligen nöjda med tillgången till biblioteks- och databasresurser, tillgången till arbetsplats på institutionen, handledarens förmåga att stimulera vetenskapliga resonemang och kritiskt tänkande, handledarens intresse för doktorandens avhandlingsämne och med möjligheten att arbeta självständigt med avhandlingen.
- Doktoranderna hade generellt sett ”stort förtroende för handledaren” och tyckte att ”balansen mellan krav och stöd från handledarens sida var god”.

- Positivt var också möjligheten till informella samtal med seniora forskare, att doktorandernas åsikter beaktades i forskargruppen och vid institutionen och att doktoranderna vet var de skall vända sig när det uppstår problem.
- Kurserna ansågs ha hjälpt doktoranderna att ”tänka och diskutera kritiskt” och också givit dem ”värdefullt kunnande inom deras forskningsområde”.⁶

Enheten för kvalitet och utvärdering betonar också att skillnaderna mellan institutionerna i dessa avseenden bitvis är ganska stor.

I sin rapport identifierade Enheten för kvalitet och utvärdering också ett antal förhållanden som kan betraktas som problematiska vid fakulteten som helhet:

- Drygt hälften av svarsgruppen anger att ”*de inte alls eller i ganska låg grad har fått ett bra stöd när det gäller deras undervisning*”.
- Cirka 40 procent av svarsgruppen anger att det har varit svårt att ”kombinera undervisning och avhandlingsarbete”.
- Många doktorander upplever negativ stress och anser att ”arbetsbelastningen är för hög eller alldeles för hög”.
- Vid några institutioner ”anser mer än en tredjedel av doktoranderna att den *psykosociala arbetsmiljön har varit till hinder*” i avhandlingsarbetet.
- Nästan hälften instämde i ganska hög eller hög grad i påståendet att ”det är svårt att veta vilka krav som de kan ställa på sin handledare”, liksom att det är ”svårt att veta vilka krav som ställs på dem som doktorander”.

Också när det gäller problemområdena betonar Enheten för kvalitet och utvärdering att skillnaderna mellan institutionerna är stor.

Förslag och slutsatser

Det finns en stor överensstämmelse mellan resultaten av samtalen med institutionerna och rapporten från Enheten för kvalitet och utvärdering när det gäller att identifiera generella styrkor respektive problemområden vad gäller utbildning på forskarnivå vid fakulteten. Nedan redovisas ett antal förslag och slutsatser som baserar sig på samtalen med institutionerna. Slutsatserna relaterar också till de kommentarer som gjordes i Enhetens för kvalitet och utvärdering rapport.

- En viktig iakttagelse är att en strukturerad och relativt ”styrd” utbildning leder till en bättre genomströmning. Samtidigt är det viktigt att notera att olika ämnestraditioner kan göra det mer eller mindre lämpligt att styra och strömlinjeforma utbildningsgången.
- Möjligheten att bli klar inom den stipulerade nettostudietiden om fyra år påverkas negativt av föräldraledighet, utmattningsproblematik och sjukskrivningar, och flera institutioner anger att kvinnor är överrepresenterade när det gäller doktorander vars avhandlingsarbete blir försenat av sådana skäl. Fakultetens principer för prolongation på grund av föräldraledighet där viss extra prolongation ges efter längre ledigheter förefaller därför vara välbetänkt. Det är rimligt att anta att möjligheten till extra prolongation kan minska den stress som kan uppstå i samband med att avhandlingsarbetet återupptas efter en längre föräldraledighet. Fakul-

⁶ Doktorandernas uppfattningar om sin forskarutbildning vid Uppsala universitet. Resultat från en universitetsövergripande enkätundersökning: Samhällsvetenskapliga fakulteten, s. 58 f.

tetens tillämpning av universitetets föräldrapolicy när det gäller prolongationer har därför en viktig jämställdhetsfunktion.

- Det kan finnas anledning att initiera en diskussion – till exempel vid ett studierektorsinternat – om hur doktorandernas rätt att vara representerade i beredande och beslutande organ skall tas tillvara inom fakulteten. Framför allt gäller detta institutionernas beredning inför beslut om antagning av nya doktorander, där doktoranderna vid vissa institutioner inte har någon egentlig insyn i själva beredningsprocessen. Några institutioner är också tveksamma till att doktoranderna skall delta i antagningsprocessen. Samtidigt kan det noteras att doktorander ingår i fakultetens rekryteringsgrupper.
- Flera institutioner uttrycker att det finns ett behov av utbildning i att skriva akademisk engelska. Detta gäller såväl institutioner där det redan är regel att avhandlingarna skrivs på engelska som sådana institutioner där svenska också är ett vanligt avhandlingsspråk. Det skulle kunna övervägas om fakulteten borde organisera en sådan utbildning för doktorander. Samtidigt är det osäkert om det skulle vara ändamålsenligt med en fakultetsgemensam kurs, med tanke på att utbildningen lämpligen bör vara tydligt anknuten till det sätt på vilket akademisk text skrivs inom de olika disciplinerna.
- Det råder en stor variation mellan fakultetens olika ämnen och institutioner när det gäller hur sammanläggningsavhandlingar skall utformas med avseende på bland annat antalet ingående artiklar, hur många artiklar som måste vara publicerade och hur omfattande kappan skall vara. Dessa skillnader avspeglar olika ämnestraditioner, och det finns ingen anledning att utforma några fakultetsgemensamma riktlinjer i dessa avseenden.
- En av de viktigaste frågorna som framträder i dialogen med institutionerna är frågan om tillgången till relevanta kurser i utbildning på forskarnivå. Särskilt mindre institutioner har svårigheter att erbjuda ett tillräckligt varierat kursutbud. Det kan därför finnas skäl att överväga om fakulteten mera aktivt bör främja samarbetet mellan institutionerna inom fakulteten när det gäller kurser i utbildning på forskarnivå. Åtgärder för att förbättra informationen om det tillgängliga kursutbudet såväl inom fakulteten som inom Uppsala universitet i stort måste därför anses vara särskilt angelägna.
- Den fysiska arbetsmiljön för fakultetens doktorander – inklusive tillgången till arbetsplatser och teknisk utrustning – förefaller vara tillfredsställande.
- De resurser som står till doktorandernas förfogande både ekonomiskt och i form av information när det gäller möjligheten till konferensdeltagande varierar i vissa fall kraftigt mellan institutionerna, vilket gör att doktoranderna i fakultetens olika ämnen har olika förutsättningar när det gäller att utveckla sitt nationella och internationella kontaktnät.
- Den samlade bilden är att det internationella kontaktnätet vid fakulteten är stort och betydelsefullt för utbildningen på forskarnivå. Samtidigt kan det konstateras att omfattningen av de internationella kontakterna varierar mellan institutionerna.
- Introduktionen till utbildningen är olika omfattande och ambitiös vid institutionerna. Fakulteten kan naturligtvis inte ersätta den introduktion som ges av institutionerna, men det kan övervägas om det försök till samarrangemang som fakulteten gjorde med Samhällsvetenskapliga doktorandrådet om en introduktionseftermiddag för nya doktorander borde permanentas och utvecklas i någon form.
- Det är tydligt att informationen till doktoranderna om såväl deras rättigheter som skyldigheter kan förbättras. Inte minst gäller detta frågan om rättigheter och skyldigheter i relation till handledning. Samhällsvetenskapliga doktorandrådet har föreslagit att fakultetens dokto-

randhandbok bör delas ut till alla nyantagna doktorander. Ett problem därvidlag är att handboken framför allt är skriven som en vägledning för prefekter och studierektorer. Det bör emellertid övervägas om handboken kan utformas på ett sådant sätt att den också kan vara ändamålsenlig som information till nyantagna doktorander. Det skulle också kunna övervägas om fakulteten i samråd med institutionerna skulle utarbeta ett särskilt informationsmaterial för doktorander. Fakultetsgemensam information kan dock aldrig ersätta den information som måste ges av varje institution, och det är angeläget att eventuella initiativ från fakultetens sida inte skapar hinder eller problem för institutionernas möjligheter att både utforma och informera om utbildningen på forskarnivå vid den egna institutionen.

- Det finns en stor samsyn om att doktorandernas möjlighet till informella kontakter med seniora forskare vid institutionen är av stor betydelse för utbildningen. Det har också en betydelse för kvalitetssäkringen av avhandlingarna att även de seniora forskare som inte är doktorandens handledare har viss insyn i avhandlingsarbetet. Därför kan det också vara ett problem om såväl doktoranders som seniora forskares närvaro i institutionsmiljön är låg.
- Bilden av seminariekulturen vid fakulteten är splittrad. Många doktorander beskriver seminariemiljön som kreativ och jämlik, medan andra beskriver mindre välfungerande seminariemiljöer. En annan aspekt av seminarieverksamheten är det stora utbudet av seminarier. Doktoranderna tenderar att framför allt prioritera sådana seminarier som upplevs direkt relevanta för det egna avhandlingsarbetet, på bekostnad av mera allmänna seminarier. Flera institutioner beskriver detta som ett pedagogiskt problem.
- Doktorandernas medverkan i undervisningen framstår som ett tydligt förbättringsområde, framför allt vad gäller introduktionen till uppgiften och stödet i undervisningssituationen. En möjlig åtgärd som institutionerna skulle kunna vidta är att införa ett system med pedagogiska mentorer. En annan viktig aspekt är att flera doktorander efterlyser en större transparens när det gäller hur undervisningsuppgifter fördelas mellan doktoranderna. En tredje omständighet som framstår som angelägen att uppmärksamma är behovet av rutiner för samråd mellan handledare, doktorand, studierektor för utbildning på forskarnivå och studierektor för utbildning på grundnivå när det gäller planering av doktoranders undervisning.
- Vissa doktorander upplever ensamhet och isolering i studiesituationen. Det finns naturligtvis många olika sätt att komma tillrätta med detta. Problemet blir mindre om flera doktorander antas vid samma tillfälle och kan följas åt som en grupp genom utbildningen. Grupphandledning kan vara ett annat sätt att komma tillrätta med känslan av ensamhet och isolering.
- Institutioner där utbildningen på forskarnivå oftast är knuten till verksamheten i forskargrupper, kan behöva utveckla rutiner för att hantera problem som kan uppstå i relation till forskargruppen.
- Många doktorander oroar sig för tiden efter disputationen. Oron gäller dels risken för arbetslöshet, dels möjligheten att fortsätta sin verksamhet vid akademien. Vissa institutioner erbjuder till exempel individuell karriärplanering eller utbildning i att skriva projektansökningar för att minska oron för framtiden. Andra institutioner har ingen sådan verksamhet. Med tanke på att arbetsmarknadssituationen och möjligheten till en fortsatt akademisk karriär ser så pass olika ut mellan de olika ämnena vid fakulteten, förefaller det vara lämpligast att åtgärder för att komma tillrätta med denna problematik utformas av och vidtas vid varje enskild institution. Det är dock angeläget att på något sätt åtgärda den stress som många doktorander upplever i detta sammanhang. Institutioner som hittills inte haft någon särskild verk-

samhet för att förbereda doktoranderna för tiden efter disputationen bör därför överväga om något sådant initiativ skulle kunna tas.

- Den nuvarande mallen för den individuella studieplanen är uppenbart alldeles för komplicerad och omfattande för att kunna fungera som ett effektivt uppföljningsverktyg och som en pedagogisk resurs. Uppfattningen om utformningen av den individuella studieplanen skiljer sig visserligen något mellan institutionerna, men det generella intrycket är ändå att det är angeläget att så snart som möjligt revidera mallen.

Förslag om prioriterade åtgärder

Mot bakgrund av dessa överväganden framstår det som särskilt angeläget att fakulteten prioriterar att genomföra följande åtgärder under läsåret 2011/2012.

1. Informationen om tillgängliga kurser inom utbildning på forskarnivå såväl inom som utom Uppsala universitet bör förbättras.
2. Samarbetet med Samhällsvetenskapliga doktorandrådet om en introduktionseftermiddag eller motsvarande bör permanentas och utvecklas.
3. Handboken för utbildning på forskarnivå inom Samhällsvetenskapliga fakulteten behöver revideras och eventuellt anpassas så att den blir mera relevant också för doktorander.
4. Mallen för den individuella studieplanen behöver förenklas.

Bilaga 1

Doktoranduppföljning 2009-2010

Genomgående fråga om betydelse av kön.

Övergripande kartläggning:

- Genomströmning: avhandlingarnas omfattning
- Organisation och beslutsstruktur för forskarutbildningen
 - o Doktorandernas delaktighet
 - o Fördelning monografi- resp. sammanläggningsavhandling
 - o Rutiner för uppföljning och prövning av avhandlingsarbetet under forskarutbildningens förlopp
 - o Kursutbud:
 - omfattning och kvalitet
 - information och tidsplanering
 - stöd till deltagande i externa kurser
 - relationen kurspoäng – avhandling (med tanke på avancerad nivå)
- Fysisk arbetsmiljö – tillgång till arbetsplats & utrustning
- Nationella och internationella kontakter under forskarutbildningen
 - o Ekonomiskt stöd för konferensdeltagande
 - o Utlandsstudier

Introduktionen till forskarutbildningen

- Vem gör det, hur omfattande

Handledning:

- Antal doktorander per handledare
- Hur klara är doktorandens rättigheter
- Hur klara är kraven på doktoranden
- Byten av handledare
- Möjlighet att tala med seniora forskare
- Grupphandledning
- Det dubbla handledarskapet

Seminarier och seminariekultur

Assistenttjänstgöring

- Pedagogisk meritering och undervisning: den pedagogisk utbildningen
- Värdering av pedagogiska insatser: uppskattning, ersättning
- Stöd från institutionen när det gäller undervisningen
- Samverkan studierektor/handledare

Psykosocial miljö

- Känsla av ensamhet och isolering i forskarutbildningen
- Förståelse för doktorandernas totala livssituation (sociologen)
 - o Att förena forskarutbildning med föräldraskap
- Den psykosociala miljön på institutionen som helhet
 - o Förekomst av kränkningar pga kön

- Oro inför tiden efter?
 - o Förberedelse för det post-doktorala livet
 - Framtidsplanering
 - Postdocmöjligheter
 - Sökapengarkompetens

Hur används planering/uppförningsverktygen mm?

- Utvecklingssamtal (hålls det med doktorander, av vem, om vad) Studieplanerna
 - o Studieplanen på bordet vid handledningstillfällena
 - o Precisa mål inför handledningstillfällena
 - o Individuell plan för egen undervisning/assistenttjänstgöring
- Schemaläggning:
 - oHandledning
 - o Assistenttjänstgöring relativt forskarutbildning

Mentorer och/eller faddrar? Uppgifter